

Hadrian diskuterede med filosofen Favorinos om fortolkningen af et ord, lod Favorinos ham meget hurtigt gå af med sejren. Da hans venner beklagede sig over det svarede han: „Det må da være jeres spøg! I vil da vel ikke have at han, der har befalingen over tredive legioner, skulle være mindre vidende end jeg?“ Augustus skrev nogle vers imod Asinius Pollio: „Og jeg,“ sagde Pollio, „jeg holder kæft, for det er ikke klogt at kæppes i skrift med én der kan skrive landsforvisningskendelser!“ Og de havde ret begge to. For da Dionysios ikke kunne måle sig med Filoxenos i poesi, og med Platon i prosa, dømte han den første til tvangsarbejde i stenbruddene og sendte den anden til øen Ægina for at blive solgt som slave der.

Kapitel 8

Om kunsten at samtale

Vores retsvæsen har for skik at dømme nogle til skræk og advarsel for andre. At dømme dem fordi de har forbrudt sig ville, som Platon siger, være dumt, for gjort gerning står ikke til at ændre, men det er for at de ikke skal begå noget lignende igen, og for at undgå at andre følger deres eksempel.

Man kurerer ikke den man hænger, man kurerer andre gennem ham. Det samme gør jeg. Mine fejl er efterhånden blevet en del af min natur og uoprettelige, men den gavn gode mænd gør samfundet ved at være et eksempel til efterfølgelse kan jeg måske gøre ved at få folk til at lade være med at efterligne mig:

*Ser du ikke, hvor Albius' søn lever dårligt
og hvor fattig Barrus er? Et tydeligt bevis
på, at man ikke skal forøde sin fædrene arv. (Horats)*

Når jeg offentligt bekender og kritiserer mine ufuldkommenheder vil det nok virke afskrækkende på en og anden. Det tjener de egenskaber jeg sætter højest hos mig selv til større ære, at jeg kritiserer mig selv end at jeg roser mig selv. Det er grunden til at jeg hyppigere vender tilbage til og dvæler ved fejlene. Men alt i alt taler man jo aldrig om sig selv uden at sætte noget over styr. Selvkritik bliver altid mødt med tiltro, selvros med

mistro.

Der er måske nogle mennesker der har det på samme måde som mig, og som lærer mere ved at gøre det modsatte end ved at følge eksemplerne, og mere ved at undgå dem end ved at efterligne dem. Det var den undervisningsform Cato den Ældre havde i tankerne, da han sagde at de vise har mere at lære af de gale end de gale af de vise, og som den græske lyrespiller anvendte, om hvem Pausanias fortæller at han plejede at tvinge sine elever til at høre på en dårlig musikanter der boede overfor; det lærte dem at hade dissonanser og haltende takter.

Min afsky for grusomhed får mig til at optræde langt mildere end noget forbilledigt eksempel kunne lokke mig til at gøre. En dygtig rytter har ikke nær så let ved at få mig til at ranke mig i sadlen som en advokat eller venetianer til hest, og en dårlig udtryksmåde har lettere ved at forbedre min egen end en god. Hver eneste dag tjener en andens tåbelige opførsel mig til skræk og advarsel. Det der støder mig har lettere ved at gøre indtryk på mig og ruske op i mig end det der er behageligt.

Disse tider dur kun til at forbedre os bagvendt, mere ved hjælp af modsætninger end overensstemmelser, og mere ved hjælp af forskelle end ligheder. Da jeg ikke lærer noget videre af gode eksempler bruger jeg dårlige, som det ikke skorter på i dagligdagen. Jeg har bestræbt mig på at være lige så elskværdig som andre var uelskværdige, lige så fast som andre var svage og lige så fredelig som andre var krigerske. Men det var uopnåelige mål jeg satte mig.

Den mest udbytterige og naturlige åndelige øvelse er efter min mening samtale. For mig er det den dejligste beskæftigelse der findes her i livet. Derfor tror jeg også hellere at jeg, hvis jeg blev tvunget til at vælge her og nu, ville miste synet end hørelsen og talens brug. Athenienserne, og romerne med, gav denne praksis en hædersplads i deres akademier. I vore dage har italienerne bevaret nogle rester af den, til deres store fordel, hvilket vi kan se når vi sammenligner deres intelligens med vores.

At læse en bog er en mat og uenergisk aktivitet der ikke varmer én op, hvorimod en samtale lærer én noget, samtidig med at den er en træning og øvelse. Hvis jeg diskuterer med en intelligent og skrap modstander giver han mig af sporene, presser mig fra højre og venstre, og hans ideer får mine til at vælte frem. Rivaliseringen, ærelysten og kampånden driver mig og får mig til at overgå mig selv. Det er dødsensnedkommeligt at være enige i en samtale.

Da vores ånd styrkes ved kommunikation med stærke, fornuftige ånder er det ikke til at sige hvor meget den mister og fordummes ved vores stadige omgang og selskab med små og sygelige ånder. Der er ingen smitte der spredes så hurtigt og så vidt omkring som den. Jeg har erfaring nok til at vide hvad jeg taler om. Jeg elsker at diskutere, men i en lille, sluttet kreds og for min egen skyld. For at optræde til ære for denne verdens store og deltagende i kappestriden om at føre sig frem med sit vid og sin højrestrøede tale, det er efter min mening noget der klæder en mand af ære meget dårligt.

Dumbhed er en kedelig egenskab, men at være ude af stand til at leve med den og ærgre sig gul og grøn over den, sådan som jeg gør, er en anden form for sygdom der er næsten lige så plagsom som dumbhed. Og det er det jeg nu vil kritisere mig selv for.

Jeg indlader mig i samtaler og diskussioner uden besvær og med stor åbenhed, eftersom overbevisninger finder en dårlig grobund hos mig og har svært ved at trænge igennem og slå dybe rødder. Der er ingen påstande der chokerer mig og ingen opfattelser jeg føler mig generet af, hvor meget de end er i modstrid med mine egne. Der findes ikke det letbenede eller vanvittige indfald der ikke forekommer mig at være et passende og rimeligt udslag af menneskets åndelige virksomhed. Vi der frakender vores dømmekraft retten til at afsige domme ser med overbærenhed på opfattelser der afviger fra vores egne. Og fæster vi ikke lid til dem lægger vi dog gerne øre til. Hvis den ene vægtskål er helt tom lægger jeg armestuehistorier i den anden. Og jeg føler det helt i sin orden at jeg foretrækker ulige numre, og torsdag for fredag, at jeg hellere vil være den tolvte eller fjortende til bords end den trettende, at jeg foretrækker at se en hare løbe langs med vejen frem for at se den krydse den når jeg er ude at rejse, og at jeg bedst kan lide at række venstre fod frem først når jeg skal have støvler på. Alt hvad der findes af hjernespid af den art, som folk rundt omkring os tror på, fortjener i det mindste at blive lyttet til. For mit vedkommende vejer det ikke stort mere end ingenting, men det er nok til at få vægtskålen til at give udsving. Populære forestillinger og løse formodninger vejer alligevel mere end ingenting her i livet. Og hvis man ikke vil gå så vidt risikerer man at blive stivsindet af frygt for at blive overtroisk.

Modstridende opfattelser støder og påvirker mig altså ikke. De stimulerer mig kun og sætter min tankevirksomhed i sving. Vi skyr ethvert

forsøg på at få os til at ændre opfattelse, men vi burde tværtimod standse op og være åbne for kritik, især når den kommer frem under en samtale og ikke i form af en bydende tilrettevisning. Når vi kommer ud for indvendinger ser vi ikke på om de er berettigede, men gør hver gang, med rette eller urette, alt hvad vi kan for at slippe udenom. I stedet for at tage imod dem med åbne arme viser vi kløer.

Jeg ville ikke have noget imod en grov behandling fra mine venners side: „Du er en nar, du fantaserer!“ Jeg kan godt lide at man i godt og ærligt selskab taler rent ud og siger hvad man mener. Vi må styrke vores høreverne og hærde den mod en svaghed for lyden af høflige og konventionelle ytringer. Jeg kan lide en stærk og mandig omgangsform, et venskab der sætter en ære i barskhed og kraft i samværet, på samme måde som elskov gør det i bid og blødende rifter.

En samtale er ikke tilstrækkelig intens og givende, hvis den ikke er fuld af modsigelseslyst, hvis den er høflig og følger alle kunstens regler, hvis den er bange for knubs og går trevrent og anstrengt.

Man kan nemlig ikke diskutere uden at kritisere. (Cicero)

Når jeg bliver modsagt vækkes min opmærksomhed, ikke min vrede. Jeg nærmer mig den der siger mig imod, den der lærer mig noget. Sandheden burde være begge parters fælles sag. Hvad vil han mon svare? Vreden har allerede rystet hans dømmekraft. Ophidselsen kom fornuften i forkøbet. Det ville være en god ting at indgå væddemål om udfaldet af vore diskussioner, så der var synlige og følelige tegn på vore tab, som vi kunne føre regnskab over, og så min tjener kunne sige til mig: „Sidste år kostede det Dem hundrede dalere at være uvidende og stædig ved tyve forskellige lejligheder.“

Jeg hylder sandheden og fryder mig over den, hvor jeg end møder den. Jeg overgiver mig glad og gerne og strækker besejret våben, allerede når jeg ser den på lang afstand. Og hvis man bare ikke optræder med en alt for myndig og belærende mine istemmer jeg gerne kritikken af det jeg skriver. Jeg har tit foretaget rettelser der mere skyldtes høflighedshensyn end et ønske om at forbedre teksten, for jeg vil gerne gennem min føjelighed opmuntre og fremme friheden til at kritisere mig, selv på min egen bekostning. Men det er unægtelig svært at få mine samtidige til det. De har ikke mod til at kritisere, fordi de ikke har mod til selv at tåle kritik. Og de taler aldrig oprigtigt med hinanden når de er sammen.

Det er mig så stor en glæde at blive kendt og vurderet, at jeg nærmest er ligeglad med om det er i den ene eller den anden af de to former jeg bliver det. Mine tanker modsiger og fordømmer så ofte sig selv at det kan komme ud på ét om en anden også gør det, især fordi jeg ikke lader nogens kritik få større betydning end jeg selv vil. Men jeg bryder med folk der sætter sig på den høje hest, som en mand jeg kender, der ærgret sig over at have givet et råd hvis man ikke retter sig efter det, og som bliver fornærmet hvis man vægter sig ved at følge det.

At Sokrates altid hilste de indvendinger der rettedes mod hans reson- nementer velkommen med et smil, kan måske siges at skyldes hans intelligens og den omstændighed, at han i sikker forvisning om at udfaldet ville blive til hans fordel modtog kritikken som stof til nye triumfer. Men vi kan tværtimod konstatere, at der ikke er noget der gør os så følsomme over for indvendinger som overbevisningen om vores egen overlegenhed og foragt for modstanderen, og det faktum at det ifølge sund fornuft er den svageste part der med tak bør tage imod en kritik der bringer ham ud af sine vildfarelser og på rette vej.

Jeg foretrækker faktisk at omgås folk der behandler mig hårdhændet frem for folk der er bange for mig. Det er en flad og skadelig fornøjelse at have med folk at gøre der beundrer én og viger pladsen for én. Antis- thenes lærte sine børn at de aldrig måtte sige tak eller vise taknemmelig- hed over for en mand der roste dem. Min stolthed over den sejr jeg vinder over mig selv, når jeg i kampens hede bøjer mig for min modstanders overlegne argumentation, er meget større end den jeg føler ved at vinde over ham på grund af hans svaghed.

Jeg er kort sagt modtagelig og indforstået med reglementerede stød af enhver art, hvor svage de end er, men jeg kan ikke bære usaglige angreb. Jeg er ligeglad med hvad emnet er, alle opfattelser er lige gode i mine øjne, og det spiller stort set ingen rolle hvilken af dem der går af med sejren. Jeg diskuterer gerne i al fredsommelighed en hel dag, hvis diskussionen foregår i god orden. Det er ikke så meget kraft og åndrigheid jeg er ude efter som orden. En orden som vi kan konstatere hver eneste dag i hyrders og butikssvendes meningsudvekslinger, men aldrig hos os selv. Hvis de kommer ud af kurs er det kun et spørgsmål om manglende høflighed – det samme gælder os andre. Men deres ophidselse og mangel på tålmodighed får dem ikke til at forlade emnet, det følger sin kurs. Selv om de afbryder hinanden og ikke venter til det bliver deres tur, forstår de i det mindste

hinanden.

Et svar er altid mere end godt nok for mig, hvis bare det er relevant. Men når diskussionen bliver forvirret og rodet opgiver jeg at forfølge sagen, jeg hænger mig irriteret og umådeholdent i formen og kaster mig ud i en stædig, ondskabsfuld og opfarende diskussionsform, som jeg må rødme over bagefter. Det er umuligt at diskutere ærligt og oprigtigt med en nar. Det er ikke bare min dømmekraft, men også min samvittighed der tager skade af at blive taget under behandling af så fremfusende og dominerende en person.

Vore skændterier burde forbydes og straffes som andre verbale for- brydelser. Hvilke uting fører diskussioner ikke til når de altid styres af vrede! Først bliver vi uvenner med argumenterne og derefter med perso- nen. Vi lærer kun at diskutere for at sige imod, og da alle siger imod og selv bliver modsagt, bliver resultatet af diskussionen at sandheden knuses og går tabt. Platon forbyder da også ubegavede og talentløse mennesker at dyrke denne aktivitet i sin stat.

Hvad skal det være godt for at drage ud for at finde sandheden i selskab med en mand hvis skridt og fodslag ikke dur til noget? Man gør ikke emnet uret ved at lade det ligge for at se på hvordan det bør behandles – og her tænker jeg ikke på en skolestik og kunstfærdig måde, men på en naturlig måde der bygger på sund fornuft og forståelse. Hvad skal det ende med? Den ene går mod øst, den anden mod vest, hovedsagen går fløjten for dem og forsvinder i mængden af uvæsentlige biting. Efter en times mundhuggeri ved de ikke hvad det er de prøver at finde frem til. Den ene rammer i underkanten, den anden i overkanten og den tredje helt ved siden af målet. En hænger sig i et ord og en sammenligning, en anden kan ikke forstå hvad indvendingerne imod ham går ud på, så fordybet er han i sin egen tankegang; han tænker kun på at følge sin egen kurs, ikke din. En tredje, der føler sig svagt funderet, er bange for alt, nægter alt, blander tingene sammen fra begyndelsen og misforstår emnet; eller også bliver han trodsig og står af når bølgerne går højest – i ærgrelse over sin uvidenhed spiller han hoven og spottsk eller viger i falsk beskedenhed tilbage for at tage kampen op. Den ene er ligeglad med hvor meget han blotter sig, når bare han selv får sat et stød ind. Den anden holder regnskab med ordene og vejer dem som om det var dyrebare argumenter. Den tredje nøjes med at benytte sig af sin kraftige stemme og sine stærke lunger. Og her har vi én der drager slutninger der går imod ham selv, og

der har vi en anden der snakker én ihjel med overflødige indledninger og svinkærinder. Og så er der ham der bevæbner sig med rene og skære fornærmelser og kaster sig ud i en strid om kejserens skæg for at slippe for at være i selskab med og tale med en mand hvis åndrigheid han ikke kan hamle op med. Og den sidste fatter ikke en døjt af hvad det handler om, men holder én indespærret bag sine sætningers dialektiske indhegning og sine faglige formler.

Men hvem kan lade være med at nære mistro til videnskaben og tvivle på at man virkelig kan få et ordentligt udbytte af den til gavn for livet, når man ser hvordan vi bruger den?

Bøger belbreder ingenning. (Seneca)

Hvem er blevet klogere af logik? Hvad er der blevet af dens strålende løfter? Den førte

hverken til et bedre liv eller til en klarere argumentation. (Cicero)

Er fiskerkonernes palaver mere vrøvlet end offentlige diskussioner mellem folk af denne profession? Jeg ville hellere have at min søn lærte at tale på værtshusene end i veltalenhedsskolerne.

Tag en magister og indled en samtale med ham. Jamen, hvorfor i alverden får han os dog ikke til at føle sin faglige overlegenhed? Hvorfor slår han ikke kvinderne og os andre uvidende bæster med beundring for sine urokkelige argumenter og smukke fremstillingsform? Hvorfor dominerer og overbeviser han os ikke som han lyster? Hvorfor kan en mand, der har alle fordelene på sin side, takket være sin viden og evne til at styre en diskussion, ikke fægte uden at komme med fornærmelser, gå over gevind og rase? Hvis han fjernede sit skulderskærf, sin kappe og sin latin og lod være med at tude os øerne fulde med ren og ufordøjjet Aristoteles, ville man antage ham for en af os, eller ringere endnu. På mig virker deres komplicerede og udviklede sprog, som de anvender for at trænge os op i en krog, på samme måde som tryllekunstner – de optrædendes behændighed overvælder og besejrer vore sanser, men den rokker ikke ved vores overbevisning. Bortset fra disse numre præsterer de ikke noget der ikke er ganske almindeligt og banalt. De er nok lærdere, men ikke desto mindre er de dumme.

Jeg elsker og ærer viden lige så meget som de der besidder den gør. Og anvendt på den rette måde er den menneskets ædleste og mægtigste

gevinst. Men hos dem der gør den til selve grundlaget for hvad de kan og er værd, som gør deres hukommelse til målestok for deres intelligens –

som kryber i skjul bag andres skygge (Seneca)

– og som ikke kan noget uden en bog (og dem findes der et utal af), hos dem afskyr jeg den, hvis jeg må udtrykke det på den måde, lidt mere end dumhed.

I mit land og i min tid gavner lærdom nok tegnebogen, men sjældent ånden. Hvis den støder på en tunghem hjerne lægger den sig tungt og kvælende over den, som en rå og ufordøjjet masse. Skarpsindige hjerner lutrer, afklarer og forfiner den i en sådan grad at de bliver helt tomme. Det er i det store og hele hverken godt eller ondt med lærdom – den er et særdeles nyttigt værktøj for en velbegavet sjæl, men skadelig og farlig for en anden. Eller måske er den snarere noget meget kostbart som ikke er til fald for en lav pris – i én hånd er den et scepter, i en anden en narrestav.

Men lad os komme videre. Kan man håbe på en større sejr end at lære sin fjende at han ikke kan besejre én? Når man vinder takket være det man har sagt, er det sandheden der vinder; når man vinder takket være sin fremstillingsform, er det én selv der vinder. Efter min mening diskuterer Sokrates mere (hos Platon og Xenofon) for debattørernes end for diskussionens skyld, og mere for at belære Euthydemos og Protagoras om deres egen tåbelighed end om det tåbelige i deres lære. Han griber det første det bedste emne, som en mand der har et vigtigere formål end at kaste lys over det, nemlig det at oplyse ånden hos dem som han påtager sig at bearbejde og opøve.

Livlig debat og jagt er vores egentlige gebet, og der er ingen undskyldning for at styre den dårligt eller forkert. At gå glip af byttet er en anden sag. For vi er født til at prøve at finde sandheden, men det tilkommer en højere magt at besidde den. Den er ikke, som Demokrit sagde, skjult i afgrundens dyb, men er snarere hævet til den guddomme-lige bevidstheds uendelige højder. Verden er kun en læreanstalt. Det drejer sig ikke om hvilken rytter der får fat i ringen, men om hvem der præsterer det flotteste løb. Den der siger noget rigtigt kan være lige så dum som den der siger noget forkert, for vi beskæftiger os med udtrykksformen, ikke med indholdet. Jeg er selv tilbøjelig til at se lige så meget på formen som på indholdet, og lige så meget på advokaten som på sagen, sådan som Alkibiades befalede os at gøre.

Og hver eneste dag hygger jeg mig med at læse forskellige forfattere uden at skænke deres viden en tanke. Jeg læser dem for stilens skyld, ikke for emnets. Akkurat som jeg ikke søger store anders selskab for at de skal belære mig, men for at jeg skal lære dem at kende.

Alle mennesker kan tale sandt. Men tale systematisk, klogt og dygtigt er der kun få der kan. Derfor støder en forkert påstand der skyldes uvidenhed mig heller ikke, det er dumhed jeg ikke kan tage. Jeg har afbrudt mange fordelagtige forretninger på grund af modpartens idiotiske indvendinger. Jeg hidser mig højst op én gang om året over mine underordnede fejltrin, men vi er ved at ryge i totterne på hinanden hver eneste dag på grund af deres dumme og strædige påstande og deres stupide udflugter og undskyldninger. De fatter hverken hvad der bliver sagt eller hvorfor, og svarer derefter – det er til at fortvivle over. Det er kun et andet hoved der kan give mit eget et stød jeg kan mærke, og jeg kan bedre affinde mig med mine folks fejl og mangler end med deres tankeløshed, påtrængenhed og dumhed. De må gerne bestille noget mindre, hvis de bare er i stand til at bestille noget – man lever i håbet om at sætte skub i dem, men en sten kan man ikke håbe på at få hverken gavn eller glæde af.

Men hvad nu hvis jeg opfatter tingene anderledes end de er? Det kan jo godt være. Derfor bebrejder jeg også mig selv for min manglende tålmodighed, som jeg vil vove at påstå er en lige så stor fejl hos den der har ret som hos den der har uret. Det er nemlig kun bistre og herskesyge mennesker der ikke kan tåle andre opfattelser end deres egen. Desuden mener jeg faktisk ikke der er noget der er dummere – og mere almindeligt – end at lade sig gå på og ophidse af verdens dårskab, og for så vidt heller ikke noget der er mere absurd. For den gør os først og fremmest utilfredse med os selv. Og den berømte filosof fra Antikkens tid ville aldrig have savnet grund til at græde, så længe han studerede sig selv. Da Myson – en af de syv vise som havde samme sindelag som Timon og Demokrit – blev spurgt om hvad han sad og morede sig over sådan helt for sig selv, svarede han: „Over at jeg sidder og morer mig sådan helt for mig selv!“

Hvor meget dumt får jeg ikke efter min egen mening sagt eller svaret i løbet af en dag! Og hvor meget mere er det mon så ikke efter andres mening! Hvis jeg bider mig selv i læben over det, hvad må andre så ikke gøre? Vi må, kort sagt, leve med de levende og lade tingene gå deres skæve gang uden at bekymre os om dem, eller i det mindste uden at lade os gå på af dem. Hvorfor i alverden rører det os ikke at møde en skæv og vanskabt

krop, når vi ikke kan lade være at hidse os op når vi møder et vrøvlchehov? En så upassende strenghed siger mere om dommeren end om vildfarelsen. Vi bør altid have følgende ord af Platon på læben: „Hvis jeg synes at noget lyder tosset er det så monstro ikke fordi jeg selv er tosset? Er det ikke mig der tager fejl? Kan mine indvendinger ikke falde tilbage på mig selv?“ Det er et klogt og guddommeligt slagord der hudfletter den mest universelle og almindelige menneskelige vildfarelse.

Ikke blot den kritik vi retter mod hinanden, men også vore begrundelser og de argumenter vi kommer med i kontroversielle spørgsmål kan vendes mod os selv. Vi spiddes på vore egne våben. Det har Antikken givet os mange tungtvejende eksempler på. Det blev meget vittigt og rammende udtrykt af den mand der fandt på følgende:

Eget mæg lugter godt. (Erasmus)

Vi har ikke øjne i nakken. I hundredvis af gange gør vi nar af os selv i naboens skikkelse og forbander de fejl hos andre der er mest åbenlyse hos os selv – vi undrer os over dem med den utroligste skamløshed og mangel på selverkendelse.

Så sent som i går havde jeg lejlighed til at høre en intelligent mand, tilhørende aristokratiet, der både vittigt og med rette gjorde sig lystig over den latterlige vane en anden mand har med at snakke folk ihjel med sine stamtavler og familieforbindelser, der for over halvdelens vedkommende er fri fantasi (jo mere tvivlsom og usikker en mands adelige herkomst er, desto villigere kaster han sig ud i den slags tåbelige påstande). Men hvis han havde tænkt over hvordan han selv er ville han have opdaget at han er næsten lige så umådeholden og kedsommelig at høre på med hensyn til sin kones enestående fornemme slægt. Du milde, sikke en anstrengende indbildskhed han dermed udstyrer sin kone med! Hvis de forstod latin burde man sige til dem:

Age! Si haec non insanit satis sua sponte, instiga.*

Jeg forlanger ikke at ingen må fremsætte kritik, hvis han ikke selv er fejlfri, for så var der ingen der kunne kritisere nogen. Jeg forlanger heller ikke engang at man skal være fejlfri på det punkt man kritiserer. Jeg mener

* Frisk mod! Hvis bun ikke dummer sig nok af sig selv, så sæt skub i bende. Terents, *Pigen fra Andros* 692.

bare at når vores dømmekraft byder os at angribe den det drejer sig om lige her og nu, så fritager den os ikke dermed for selvansagelse. Det er en barmhjertigheds gerning at den der ikke kan udrydde en brist hos sig selv alligevel prøver at udrydde den hos en anden, hos hvem den måske ikke er lige så ondartet og dybt rodfæstet.

Og hvis nogen gør mig opmærksom på en fejl ved mig synes jeg heller ikke det er på sin plads at svare at det kan han selv være. Hvad skulle det være godt for? Påmindelsen er jo da i hvert fald berettiget og nyttig. Hvis vores lugtesans var i orden burde vores afføring lugte værre fordi det er vores egen. Sokrates mener da også at en mand der sammen med sin søn og en fremmed gør sig skyldig i en voldelig eller uretfærdig handling bør være den første til at melde sig til domfældelse. Han bør tigge om bødlens hjælpende hånd til at rense sig, dernæst bede om det samme for sin søn og til sidst for den fremmede. Hvis den forskrift måske går lidt for vidt, så bør han i det mindste være den første til at møde op for at blive straffet for sin egen samvittighed.

Sanserne er vore egentlige og primære dommere, og de opfatter kun tingene gennem ydre påvirkninger. Derfor er det heller intet under at alt hvad der har med samfundslivet at gøre er forbundet med en så bestandig og altomfattende blanding af ceremoniel og overfladiske ydre tilkendegivelser at de udgør den største og væsentligste del af vore samfundsregler. Det er jo nu engang mennesket vi har at gøre med, og det er i utroelig grad fysisk betinget.

De der i de senere år har prøvet at opbygge en rent mediterende og åndelig religionsudøvelse skal ikke undre sig over, at der måske er nogen der mener at religionen ville være gledet dem af hænde og forsvundet ud i den blå luft, hvis den ikke havde skaffet sig plads iblandt os som et banner, påskud og redskab for splid og splittelse i stedet for ved egen kraft.

Det er det samme med en samtale. Den talendes alvor, embedsdragt og stilling får ofte hule og meningsløse påstande til at virke troværdige. Man kan da ikke forestille sig at en herre der er så frygtet og har så stort et følge ikke skulle være i besiddelse af mere end almindelige åndsevner, eller at en mand der får overdraget så mange embeder og hverv, og som er så nedladende og arrogant, ikke skulle være klogere end en anden der hilser ham på ærbødig afstand – og som ingen tager i sin tjeneste. Der bliver ikke bare set på hvad sådanne mennesker siger, deres minespil og gebærder bliver også omhyggeligt noteret, og alle prøver på at give dem en

smigrende og holdbar fortolkning. Hvis de nedværdiger sig til at tale med almindelige dødelige og de bliver mødt med andet end bifald og ærbødighed, slår de folk i hovedet med deres erfarings vægt: de har hørt, de har set, de har handlet – man overvældes med eksempler.

Jeg kunne have lyst til at sige til dem, at frugten af en læges erfaringer ikke er historien om hans behandlinger og erindringer om at han har kureret fire for pest og tre for gigt, hvis han ikke kan bruge det til at udvikle sin dømmekraft og få os til at forstå at det har gjort ham dygtigere til at udøve sin kunst. Det er ligesom ved en koncert, hvor man ikke hører en lut, et spinet eller en fløjte; man hører en samlet harmoni, resultatet af foreningen af alle disse instrumenter.

Hvis deres rejser og embeder har lært dem noget bør det fremgå af en øget indsigt. Det er ikke nok at tælle erfaringerne, man må også afveje og sortere dem. Og man skal have fordøjet og destilleret dem for at kunne drage de følgerigtige slutninger de indeholder.

Aldrig har vi haft så mange historikere. Det er altid godt og nyttigt at lytte til dem, for de giver os masser af lærerigt og prisværdigt stof fra deres hukommelses forråds-kammer, hvoraf en stor del utvivlsomt er os til hjælp her i livet. Men det er ikke det vi er ude efter nu, det vi prøver at finde ud af er om disse samlere og fortællere selv er prisværdige.

Jeg hader enhver form for tyranni, både i ord og i gerning. Jeg stritter bevidst imod de tomme, ydre omstændigheder der med sansernes hjælp fører vores dømmekraft bag lyset; og ved at holde skarpt øje med højt placerede personer har jeg fundet ud af at de for størstedelens vedkommende er ganske almindelige mennesker som alle andre:

Det er nemlig sjældent med sund fornuft i den stilling. (Juvenal)

Måske undervurderer vi dem og ser dem som mindre end de i virkeligheden er, fordi de handler mere og viser sig mere – de står ikke mål med den byrde de har påtaget sig. Der skal være større kraft og styrke i bæreren end i byrden. Den der ikke har udfoldet alle sine evner lader én i tvivl om, hvorvidt der er mere tilbage i ham, og om hvorvidt han er blevet prøvet til bristepunktet. Den der segner under byrden afslører sit format og sine svage skuldre. Det er derfor man ser så mange utuelige sjæle blandt lærde, ja, flere af den slags end af andre. De kunne være blevet gode forvaltere, gode købmænd eller gode håndværkere. Hertil rakte deres medfødte evner.

Lærdom er tung at bære. De segner under byrden, for de er hverken begavede eller dygtige nok til at udbrede og forvalte det ædle og rige stof, og til at bruge det og betjene sig af det. Lærdom kan kun udrette noget hos stærke naturer, og dem er der få af. Og når svage naturer beskæftiger sig med filosofi sætter de ifølge Sokrates dens værdighed over styr. Den forekommer både nytteløs og direkte skadelig når den er anbragt i et dårligt hylster. Se, hvor de gør sig til grin og skader sig selv,

*ligsom en abekar, der efterligner menneskets ansigtsstræk,
og som en dreng for spøg har klædt i kostbart silketøj,
mens han har ladet dens ryg og bugdel være blottet,
til stor moro for alle gæster ved bordet. (Claudian)*

For dem der hersker og befaler over os, og som holder verden i deres hånd, er det heller ikke nok at være normalt begavet og at kunne det samme som vi andre kan. De står langt under os, hvis de ikke står langt over os. Da de lover mere, skylder de også mere, og derfor er tavshed for dem ikke bare en ærefrygtindgydende og alvorsfuld holdning, men også tit nyttig og klog. Da Megabyzos for eksempel besøgte Apelles i dennes atelier stod han længe uden at mæle et ord. Derpå begyndte han at diskutere malerierne, hvilket førte til følgende skarpe irettesættelse: „Så længe du forholdt dig tavs så du ud af noget, takket være dine halskæder og anden pragt, men nu hvor vi har hørt dig tale er der ingen her i mit værksted, ikke engang lærlingene, der ikke foragter dig.“ Al hans glans og herlighed gav ham ikke ret til at være plat uvidende og tale helt hen i vejret om malerkunst. Han skulle have holdt sin mund for at befæste de ydre tegn på at han var en mand af betydning. Hvor mange dumrianer har en klog og fæmælt holdning ikke i min tid tjent som bevis på klogskab og dygtighed!

Høje stillinger og embeder tildeles nødvendigvis mere på lykke og fromme end efter fortjeneste. Og man giver tit med urette kongerne skylden for den omstændighed, men det er tværtimod et rent under at de har så stort held med at træffe deres valg, når de har så lidt at gå efter:

En fyrstes fornemste dyd er at kende sine undersåtter. (Marzial)

Naturen har nemlig ikke udstyret dem med et blik der kan overskue så mange mennesker og blandt dem udpege de ypperste, eller som kan trænge helt ind i hjertet, hvor vore inderste ønsker, følelser og virkelige

værd har bolig. De er nødt til at vælge på må og få imellem os på grundlag af usikre formodninger såsom slægt, formue, viden og folkets røst – højst tvivlsomme garantier! Hvis nogen opfandt et middel til at bedømme menneskene retfærdigt og vælge fornuftigt, ville han alene med den ene ting have skabt den perfekte styreform.

„Jo, men han har da klaret denne kæmpeopgave virkelig godt!“ Ja, det siger vel nok noget, men det siger ikke nok. For maksimen om at man ikke skal bedømme hensigten efter resultatet, er med rette almindeligt accepteret. Karthagenienserne straffede deres hærførere for deres forkerte beslutninger, selv når et heldigt udfald kom dem på tværs. Og det romerske folk har ofte afvist at holde triumftog for store og uhyre nyttige sejre, fordi generalens strategi ikke stod mål med hans held. Det fremgår i reglen af hvad der sker her i verden, at da lykkens gudinde ikke har kunnet gøre de dumme kloge, har hun – for at få os til at forstå hvor stor magt hun har i alle henseender og på grund af den store fornøjelse hun har af at skære os indbildske væsener ned! – ladet heldet følge dem på lige fod med de kloge. Og hun kan godt lide at tilgodese de handlinger hvis ramme hun selv har tilrettelagt.

Derfor oplever man hver eneste dag at de enfoldigste af os udfører meget store opgaver, både offentligt og privat. Da der var nogle mænd der udtrykte deres forundring over at næsten alt mislykkedes for perserkongen Sirammes når hans planlægning ellers var så klog, svarede Sirammes at han var enerådigt med hensyn til planlægningen, mens udfaldet af hans forehavender alene afhang af lykkens gudinde. Det samme kan de enfoldige sige, men med modsat fortegn.

Det meste her i verden går af sig selv,

skæbnen finder vej. (Vergil)

Resultatet viser ofte en vanvittig handlemådes berettigelse. Vores medvirken er så at sige kun at følge med og har i reglen mere med vane-tænkning og eksemplets magt end med logik og fornuft at gøre. Da jeg engang var helt lamslået over et stort og imponerende gennemført forehavende, fik jeg af hovedpersonerne selv at vide hvad deres motiver havde været og hvordan de havde båret sig ad, men til min forundring viste det sig at de overvejelser de havde gjort sig var ganske banale. Og måske er de mest banale og almindelige dagligdags overvejelser også de sikreste og bedste at handle ud fra, om end ikke at skilte med.

Og hvad så hvis de mest trivielle ræsonnementer er de holdbareste, og de mest underordnede, vage og fortærskede de bedst egnede? For at opretholde en kongelig rådsforsamlings anseelse er der ingen grund til at lade uindviede personer deltage eller se mere end det de kan se fra den yderste port. Rådet skal nyde fuld og ubegrænset tillid, hvis det skal bevare sit gode navn og rygte.

Når jeg planlægger noget ridser jeg det op i store træk og ser flygtigt på hvordan det tager sig ud ved første øjekast. Den vigtigste del plejer jeg at overlade til højere magter:

Lad guderne om resten. (Horats)

Lykke og ulykke er efter min mening to suveræne magter. Det er vanvid at tro at menneskelig visdom kan udfylde skæbnens rolle. Og det er forfængeligt at bilde sig ind at man kan overskue både årsag og virkning og selv styre udviklingen, ikke mindst hvad militær planlægning angår. Der har aldrig været større militær forsigtighed og omtanke end der undertiden kan konstateres hos os. Er det monstro af frygt for at fare vild undervejs, og fordi man vil afvente dramaets sidste akt?

Jeg vil endda gå videre og sige at selv vores omtanke og klogskab for det meste følger tilfældighedernes spil. Min vilje og tankegang bevæger sig snart i én retning, snart i en anden, og mange gange sker disse svingninger uden at jeg ved af det. Min tankevirksomhed og fornuft undergår tilfældige impulser der skifter fra dag til dag:

*Sindet skifter, og hjertet gribes
snart af det ene, snart af det andet,
som vinden bevæger skyerne. (Vergil)*

Prøv at lægge mærke til hvem der er mægtigst i byerne, og hvem der er bedst til deres arbejde – det vil i reglen vise sig at være de mest ubegavede. Kvinder, børn og galninge har undertiden styret store stater lige så godt som de dygtigste fyrster. Og ifølge Thukydid plejer de tungnemme at have større held med sig end de skarpsindige. Vi giver deres klogskab æren for deres held:

*Enhver opnår kun sine forable tabtete være lykkes luner,
og straks priser alle hans klogskab. (Plautus)*

Derfor vil jeg også ove at påstå at resultater på enhver måde er spinkle

vidnesbyrd om hvad vi er værd og hvad vi kan.

Nå, men det jeg kom fra var at man jo bare behøver at se en mand få tildelt en høj rang, så sniger der sig umærkeligt en forestilling om storhed og intelligens ind i vores opfattelse af ham, også selv om vi tre dage forinden kendte ham som en ganske ubetydelig person. Den omstændighed at han er steget i rang og anseelse overbeviser os om at han også er steget i fortjeneste. Vi bedømmer ham ikke efter hvad han er værd, men på samme måde som en briik på et regnebræt, det vil sige efter hans position. Hvis lykken vender og han falder ned og havner i mængden igen spørger alle ligeledes forundret hvad det dog kunne skyldes at han havde svunget sig til sådanne højder. „Er det virkelig ham?“ siger man så. „Er det alt hvad han vidste om tingene da han havde den stilling? Lader fyrster sig nøje med så lidt? Vi var vel nok i gode hænder!“ Det er noget som jeg tit selv har været vidne til i min tid. Ja, selv den maske af storhed som man viser i teateret gør indtryk på os og narret os i nogen grad. Det jeg selv beundrer ved konger er deres store skare af beundrere. De har krav på at vi i et og alt bøjer os for dem, undtagen når det drejer sig om vores intelligens. Min forstand er ikke opdraget til at bukke og bøje sig, det er derimod mine knæ.

Da Melanthios blev spurgt om hvad han syntes om Dionysios' tragedie svarede han: „Jeg kunne ikke se den for alle de ord der overskyggede den.“ De fleste af dem der dømmet om store mænds taler burde ligeledes sige: „Jeg hørte ikke hvad han sagde for al den højtidelighed, storhed og majestæt der overskyggede hans ord.“

Antisthenes prøvede en dag at overtale athenenserne til at give ordre til at deres æsler skulle pløje jorden ligesom hestene. Hertil blev der svaret at æslet ikke var født til den slags arbejde. „Det er også lige meget,“ svarede han, „I behøver bare at give ordren. For selv de dumme og udueligeste mænd som I giver kommandoer i jeres krige bliver øjeblikkelig opgaven værdige, fordi I lader dem få den.“

Det minder om den skik man har hos mange folkeslag, nemlig at kanonisere den konge de har kåret iblandt sig. De synes ikke det er nok at ære ham, de må også tilbede ham. Når kroningshøjtidelighederne er overstået tør mexicanerne ikke længere se deres konge ind i øjnene. Og som om de havde ophøjet ham til gud ved at gøre ham til konge får de ham ikke blot til at sværge på at opretholde deres religion, love og frihed, og at være tapper, retfærdig og god, men også på at han vil lade solens lys

bevæge sig som sædvanligt, få skyerne til at afgive regn på det rette tidspunkt, få floderne til at følge deres løb og få jorden til at frembringe alt hvad hans folk har brug for.

Jeg er modstander af denne meget almindelige indstilling og nærer større mistillid til dygtighed når den ledsages af en høj stilling og nyder folkets anseelse. Vi må være opmærksomme på hvor vigtigt det er for en mand at kunne tale når det passer ham, selv at vælge hvor og hvornår man vil sætte ind, at afbryde samtalen eller skifte emne med bydende autoritet, at forsvare sig mod andres indvendinger med en hovedrysten, et smil eller tavshed i en forsamling der skælver af ærbødighed og ærefrygt.

En uhyre rig mand blandede sig engang i en let og afslappet samtale der var i gang ved hans bord og begyndte præcis sådan her: „Kun en løgner eller komplet uvidende person vil vove at påstå andet end at...“ og så videre. Følg den filosofi... med en dolk i hånden!

Der er også en anden erfaring som jeg har stor fordel af, og det er at man under en diskussion eller samtale skal lade være med øjeblikkelig at acceptere alt hvad der lyder godt og rigtigt. De fleste mennesker pynter sig med lånte fjer. En og anden kan komme til at sige noget godt og rammende, give et godt svar eller komme med en god sentens, uden at være klar over kraften i det. At man ikke ejer alt hvad man låner kan vel konstateres hos mig selv! Man bør ikke altid bøje sig, uanset hvor smukt og sandt det sagte er. Enten bør man angribe det seriøst eller holde sig tilbage under foregivende af at man ikke forstår det, for at føle op-havsmanden grundigt på tænderne og sætte sig ind i hvad han mener med det. Det hænder at vi går ham så tæt på klingingen at stødet med vores hjælp rammer dybere end det kan bære. Jeg er før i tiden, når kampens hede krævede det, kommet med modtræk der havde større gennemslagskraft end jeg havde håbet på eller drømt om – jeg uddelte dem i et vist antal, men de blev modtaget efter vægt.

Mens jeg i diskussioner med en stærk modstander godt kan lide at foregribe hans konklusioner, spare ham for ulejligheden med at forklare hvad han mener, prøve at komme hans endnu ikke fuldførte tankegang i forkøbet allerede ved fødslen – hans forstands klarhed og skarphed giver sig til kende på lang afstand – så gør jeg for de andres vedkommende det stik modsatte. Med dem skal man ikke forstå andet end det de siger og ikke forudsætte noget. Hvis de udtrykker deres bedømmelse i generelle vendinger: „Det her er godt, det dér ikke“, og de rammer rigtigt, så prøv at se

om det ikke er tilfældet der gør det for dem. Vi må forlange at de begrænser og præciserer deres udtalelser en smule og siger hvordan og hvorfor det forholder sig som det gør.

De generelle bedømmelser, som jeg så hyppigt kommer ud for, siger ingenting. De er som folk der hilser en hel folkemængde i samlet flok og følge. De der virkelig kender dem de møder, hilser dem enkeltvis og ved navns nævnelse. Men det er et risikabelt forehavende. Derfor kommer jeg ofte flere gange om dagen ud for at svagt funderede sjæle, der prøver at spille kloge ved at slå ned på et specielt smukt sted i den bog der bliver læst op af, standser og og falder i svime over noget der er så dårligt valgt, at de i stedet for at vise os hvor fremragende forfatteren er, røber hvor uvidende de selv er!

Hvis man udbryder „Hvor er det smukt!“ når man har hørt en hel side Vergil er man altid på den sikre side. På den måde redder de durkdrevne skindet. Men at prøve at følge en god forfatter punkt for punkt og ved hjælp af en præcis og detaljeret bedømmelse påpege hvor han overgår sig selv og hvorved han specielt udmærker sig, ved at veje hans ord, vendinger og tanker stykke for stykke, det skal man holde sig fra.

Man bør ikke blot se på hvad broer enkelt siger, men også på hvad han mener og hvorfor han mener det. (Cicero)

Hver dag hører jeg dumrianer sige noget der ikke er dumt. De siger med andre ord noget godt. Lad os så prøve at finde ud af om de virkelig ved hvad de taler om og hvor godt et greb de har om det. Vi hjælper dem med at finde smukke ord og give udtryk for en fornuftig tankegang, som de ikke er i besiddelse af, de har dem kun til låns og har formentlig fremført dem i blinde og på må og få – det er os der giver dem vægt og værdi.

Du rækker dem en hjælpende hånd. Men hvad skal det egentlig være godt for? De er ikke spor taknemmelige for det og bliver bare endnu dummere af det. Hvis du lader være med at støtte dem og bare lader dem køre løs, så vil de behandle stoffet som om de var bange for at brænde sig – de tør hverken ændre holdning eller synsvinkel eller uddybe emnet. Rok dem mindste smule ved det og de taber det på gulvet og lader dig få ordentligt fast på skaffet. Hvor tit har jeg ikke gjort den erfaring!

Hvis du derimod kaster lys over sagen og bekræfter den for dem, så griber de straks den fordel som din fortolkning gav dem og gør den til

deres egen: „Ja, det var netop det jeg ville sige, det er lige præcis det jeg mener. Når jeg ikke udtrykte det på den måde er det udelukkende fordi jeg ikke lige kunne finde de rigtige ord.“ Snik-snak! Man er oven i købet nødt til at ty til grovhed hvis man vil give så opblæst en nar en lektion. Hegesias' grundsætning om at man hverken skal hade eller kritisere, men kun belære, er god nok i andre sammenhænge, men her er det uretfærdigt og umenneskeligt at bistå og retlede et menneske der ikke kan bruge det til noget og som bare bliver dummere af det. Jeg kan godt lide at lade dem køre fast og synke endnu dybere ned i dyndet end de allerede er, om muligt så dybt at de omsider kommer til erkendelse om sig selv.

Dumhed og sindsforvirring er ikke noget der kan kureres med nogle formanende ord. Og vi kan med rette om den form for opdragelse sige det samme som Kyros svarede en mand der indtrængende opfordrede ham til at opildne sin hær lige før et slag, nemlig at en dumtaltale ikke på stedet gør mænd modige og krigeriske, så lidt som man øjeblikkelig bliver en god musiker af at høre en god sang. Det er noget der kræver lang tids forudgående træning og oplæring.

En sådan omsorg og ufortrøden tugt og opdragelse skylder vi vore nærmeste, men at give sig til at prædike for den første den bedste og læse et tilfældigt bekendtskab teksten for hans uvidenhed og dumhed, det er noget som jeg absolut ikke bryder mig om. Jeg gør det kun sjældent, selv når bemærkningerne falder under en samtale som jeg deltager i, og jeg opgiver hellere ævred end jeg indlader mig på den slags søgte og skolemesteragtige lektioner. Jeg egner mig hverken til at tale med eller skrive for nybegyndere. Og hvad angår det der bliver sagt for åbent tæppe eller mellem andre indbyrdes, så blander jeg mig aldrig i det hverken med ord eller andre tilkendegivelser, hvor forkert og vanvittigt jeg end anser det for at være.

For øvrigt er der intet der irriterer mig så grænsløst ved dumme mennesker som den omstændighed at de er mere selvtilfredse end noget fornuftigt menneske fornuftigvis kan være. Det er en skam at klogskab forhindrer én i at være tilfreds med sig selv og stole på sig selv, og at den altid gør én utilfreds og usikker, hvorimod stædighed og tankeløshed fylder deres værter med glæde og selvsikkerhed. Det er de dummest privilegium at se ned på andre og altid vende tilbage fra kampen opfyldt af glæde og triumf. Og for det meste vinder de også i forsamlings øjne i kraft af deres overmodige sprog og muntre ansigtsudtryk, for forsam-

lingen er i reglen uvidende og ude af stand til at dømmes rigtigt og se hvor den virkelige styrke ligger. Stædighed og påståelighed er det sikreste bevis på dumhed. Findes der noget så selvsikkert, beslutsomt, nedladende, eftertænksomt, højtideligt og alvorligt som et æsel?

Kunne vi mon ikke under overskriften: samtale og kommunikation inddrage de skarpe og løsevne replikker som godt humør og fortrolighed giver anledning til i venners lag, hvor man muntert og livligt driller og spøger med hinanden? Det er noget der passer min medfødte gemytlighed udmærket. Og selv om det ikke går lige så anspændt og alvorligt for sig som i de samtaler jeg lige kom fra, så er spillet hverken mindre intenst og åndrigt, og ifølgende Lykurg heller ikke mindre udbytterigt. For mit eget vedkommende deltager jeg mere utvungen end åndrigt og med mere held end forstand, men jeg er den perfekte skydeskive, for jeg finder mig i at blive imødegået ikke blot i skarpe, men endog i usaglige vendinger, uden at lade mig gå på. Og hvis jeg ikke på stedet kan give svar på tiltale prøver jeg ikke at følge angrebet op og bestride det med langtrukne og svage påstande, der stærkt nærmer sig ren og skær påståelighed. Jeg lader det passere, klapper smilende gællerne i og håber på bedre held en anden gang. Man kan ikke vinde hver gang.

De fleste ændrer ansigtsudtryk og stemme når kræfterne svigter dem, og i stedet for at tage revanche afslører de med et malplaceret vredesudbrud på én gang deres svaghed og manglende evne til at beherske sig. Når vi sådan slår gækken løs pirker vi undertiden til hinandens ømme punkter, hvilket vi aldrig ville kunne gøre i nøgtern tilstand uden at såre, og på den måde giver vi hinanden nyttige vink om vore gensidige fejl og mangler.

Der er andre former for selskabslege – fysiske – der er tankeløse og voldsomme og som er på mode her i Frankrig. Dem hader jeg af et godt hjerte, ømskindet og overfølsom som jeg er. Jeg har selv set den form for sport lægge to fyrster af vores kongehus i graven. Det er grimt at slås for sjovs skyld.

Når jeg skal bedømme et menneske spørger jeg ham altid om hvor tilfreds han er med sig selv og hvor godt han synes om sin egen udtryksmåde og sit eget arbejde. Jeg vil undgå udflugter af denne art: „Det var nærmest for sjov jeg lavede det –

Dette arbejde blev taget belysning af ambolien (Ovid)

Tredje bog · Kapitel 8

– jeg var ikke en time om det, jeg har ikke set på det siden.“ – „Nå,“ svarer jeg så, „men så synes jeg vi skal lade det ligge. Giv mig i stedet noget der viser Dem helt og holdent, og på grundlag af hvilket De gerne vil vurdere.“ Og derefter siger jeg: „Hvad synes De bedst om ved Deres værk? Er det den eller den del af det? Er det stilen eller indholdet, ideen eller dømmekraften, eller den kunnen og viden det rummer?“ For i reglen konstaterer jeg at man tager lige så meget fejl i bedømmelsen af sit eget arbejde som i bedømmelsen af andres, ikke bare fordi man er følelsesmæssigt involveret, men også fordi man ikke er i stand til at se det som det er. Et værk kan, ved egen kraft og med lidt held, få kunstneren til at overskride tærsklen for sin viden og skabelsesevne og derved overhale ham. Jeg selv har sværere ved at bedømme mit eget arbejde end noget som helst andet og vurderer snart mine *Essays* lavt, snart højt, på en meget svingende og usikker måde.

Der er mange bøger som er nyttige på grund af deres emne, men som forfatteren ikke høster ære af, og der er gode bøger, som der er gode gerninger, der er en skam for deres ophavsmand. Jeg kunne for eksempel skrive om hvordan vi fester og hvordan vi går klædt, og gøre det tørt og kedeligt. Jeg kunne udgive min tids edikter og de fyrstebreve der cirkulerer blandt folk. Jeg kunne lave et sammendrag af en god bog – og ethvert sammendrag af en god bog er et dumt sammendrag – som senere går tabt, og alt sådan noget. Eftertiden ville have den største glæde af sådanne værker, men hvilken ære fortjener jeg selv, ud over mit store held? En masse berømte bøger er af den art.

Da jeg for mange år siden læste Philippe de Commynes, som er en glimrende forfatter, bed jeg mærke i en ikke helt almindelig sentens, nemlig at man skal vogte sig for at tjene sin herre så godt at man forhindrer ham i at belønne én efter fortjeneste. Jeg burde have prist tanken, ikke manden, for jeg stødt på den igen hos Tacitus for ikke så længe siden:

Tjenester er velkomne, så længe man føler sig i stand til at gengælde dem. Går de meget videre, lønnes de mal had i stedet for taknemmelighed.

Og meget stærkt hos Seneca:

For den, der skammer sig over ikke at kunne gøre gengæld, ville ønske at der ikke var nogen at skyldte noget.

Og i svagere vendinger hos Quintus Cicero:

Den, der ikke føler sig i stand til at gøre gengæld, kan ikke på nogen måde være etis værk.

Emnet kan, alt efter sin natur, give en mand ry for at være lærd og have en god hukommelse. Men for at bedømme hans mest personlige og værdifulde egenskaber og hans åndelige kraft og skønhed må man vide hvad der skyldes ham og hvad der ikke gør, og hvor meget man i den del, der ikke skyldes ham, bør regne ham til gode med hensyn til valg, disposition, sprog og stil. Hvad nu hvis han har lånt emnet og forringet formen, som det så ofte sker? De af os der ikke omgås bøger så meget er i en slem katepine når vi ser noget godt og originalt hos en debuterende digter eller et stærkt argument hos en prædikant, for vi tør ikke rose dem før vi har forhørt os hos en lærd mand om hvorvidt det er noget de selv har fundet på eller noget de har fra en anden. Indtil da er jeg altid på vagt.

Jeg har netop læst Tacitus' historiske beretninger ud i en køre – det er ellers noget der sjældent sker, det er tyve år siden jeg har brugt mere end en time ad gangen på en bog. Jeg gjorde det på anbefaling af en adelsmand som Frankrig nærer stor agtelse for, såvel for hans personlige egenskaber som for en aldrig svigtende begavelse og venlighed, som man også møder hos hans mange brødre. Jeg kender ingen anden forfatter der tager så meget hensyn til personlige tilbøjeligheder og levevis i en historisk fremstilling. Og jeg mener, i modsætning til ham selv, at netop fordi han skulle skildre sin tids kejseres livshistorier, der var så mærkelige og ekstreme i enhver henseende, og de mange bemærkelsesværdige handlinger som navnlig deres grusomhed fik deres undersåtter til at foretage, så havde han et stærkere og mere fængslende stof at behandle og berette om end hvis han skulle have skrevet om kampe og uroligheder rundt om i verden, ja, jeg finder ham faktisk tit gold og kedelig når han går let hen over de ædle døde, som om han var bange for at kede os med deres mange og lange livshistorier.

Den form for historisk skrivning er langt den nyttigste. Samfundsanliggender afhænger mest af skæbnens spil, de personlige af vores egen måde at styre dem på. Det er i højere grad en bedømmelse af historiens gang end en skildring af den; der er flere forskrifter end beretninger. Det er ikke en bog der skal læses, det er en bog der skal studeres og læres. Den er så fuld af maksimer at der både findes rigtige og forkerte i den – det er en guldgrube af moralske og politiske betragtninger til gavn og pyrd for dem

der sidder på magten her i verden. Tacitus plæderer altid på grundlag af solide og stærke ræsonnementer, på en skarp og subtil måde, i sin tids søgte stil – de var så vilde med at puste sig op, at hvis de ikke kunne finde noget spidsfindigt eller subtult i tingene, hentedede de det i ordene. Han minder faktisk en hel del om Seneca – hans stil er efter min mening mere kødfuld, hvor Senecas er mere skarp. Han gør størst gavn under urolige og syge tilstande som dem vi har i Frankrig i øjeblikket. Af og til skulle man næsten tro det var os han beskriver og stikker til.

De der betvivler hans ærlighed og oprigtighed viser tydeligt at de har noget imod ham af andre grunde. Han har fornuftige meninger og hælder til den rigtige side i romersk politik. Jeg er dog en lille smule utilfreds med at han bedømmer Pompejus hårdere end rimeligt er ifølge den opfattelse som næredes af gode og troværdige mænd, der levede på samme tid og omgikkes ham, og jeg er også utilfreds med at han mener at han er af samme surdej som Marius og Sulla, bortset fra at han var mere hemmelighedsfuld. Pompejus er ikke blevet frikendt for ærgerrighed og hævnlyst i sin stræben efter magten, ja, selv hans venner frygtede at sejren ville få ham til at overskride fornuftens grænser, men ikke at den ville drive ham til så vanvittige yderligheder som de to andre. Der er intet i hans liv der bebuder så overlagt og grusomt et tyranni. Desuden bør man ikke lade mistanken veje lige så tungt som beviserne, og derfor tror jeg ikke på Tacitus hvad Pompejus angår.

Som argument for at hans beretninger er ærlige og pålidelige kunne man måske netop fremføre, at de ikke altid falder sammen med de slutninger han drager. Hans bedømmelser følger den synsvinkel han har anlagt, og den går ofte videre end det stof han bygger på, men han har alligevel ikke villet ændre en tøddel. Der er ingen grund til at bede om undskyldning på hans vegne for at have billiget sin tids religion i overensstemmelse med de love der befalede ham at gøre det, og for ikke at have kendt den rette. Det er hans uheld, ikke hans fejl.

Jeg har hovedsagelig beskæftiget mig med hans vurderinger, og jeg føler mig ikke helt sikker på hvad han mener i alle henseender. Som for eksempel ordlyden af det brev som Tiberius, gammel og syg, sendte til Senatet: „Hvad skal jeg skrive til jer, eller hvordan skal jeg skrive til jer, eller hvad skal jeg lade være med at skrive til jer netop nu? Guderne og gudinderne give mig en endnu værre død end den jeg lider hver eneste dag, om jeg ved det.“ Jeg kan ikke indse hvorfor han er så sikker på at det

skyldes voldsomme samvittighedskvaler hos Tiberius. I hvert fald kunne jeg ikke se det da jeg læste det.

Jeg fandt det også lidt sløjt af ham at han i sin omtale af det ærefulde embede han havde haft i Rom fandt det nødvendigt at undskylde sig med at han ikke sagde det for at prale. Jeg synes det er en lurvet bemærkning at komme med af en mand af hans format. For hvis man ikke tør tale lige ud af posen om sig selv tyder det på manglende mod og mandshjerte. En mand med en fast og ædel, sikker og sund dømmekraft bruger såvel personlige eksempler som andre overalt, og vidner lige så ærligt og oprigtigt om sig selv som om alt andet. Vi må i sandhedens og oprigtighedens interesse se stort på almindelige høflighedsregler.

Jeg tør ikke alene tale om mig selv, men også tale udelukkende om mig selv – jeg kommer på afveje når jeg skriver om andet og fjerner mig fra mit emne. Jeg er ikke så hæmningsløst selvglad og selvoptaget at jeg ikke kan se og iagttage mig selv udefra som en nabo eller et træ. Det er lige så forkert ikke at kunne se hvad man er værd som at sige mere om det end man kan se. Vi skylder Gud mere kærlighed end os selv og kender ham mindre, og dog taler vi om ham af karsken bælg.

Hvis Tacitus' skrifter siger noget om hans karakter, så er det at han var en stor personlighed, retsindig og modig, ikke nøjeregnende, men filosofisk og ædel. Han kan måske virke noget dristig i sine vidnesbyrd, som for eksempel når han om en soldat der bar et brændeknippe fortæller, at hans hænder stivnede af kulde og frøs fast i træet og blev hængende der, døde og skilt fra armene. I den slags spørgsmål plejer jeg at bøje mig for så fornemme vidners autoritet.

Når han fortæller at Vespasian, takket være guden Serapis' gunst, helbredte en blind kvinde i Alexandria ved at smøre hendes øjne med sit spyt, og jeg ved ikke hvad for et andet mirakel, følger han også alle gode historikeres eksempel og gør sin pligt som sådan, for historikere noterer alle vigtige begivenheder, og hertil hører også rygter og almindeligt udbredte forestillinger. Deres rolle er at fortælle hvad folk i almindelighed tror, ikke at bekæmpe det, det er noget der tilkommer teologer og filosoffer, som er sjælesørgere. Derfor sagde en af hans venner, der ligeledes var en mand af format, også meget klogt:

Jeg skriver mere ned end det, jeg selv tror på, for jeg kan hverken betrefte hvad jeg er i tvivl om eller udelade hvad jeg har fået fortalt. (Curtius)

Og en anden:

Det er ikke umagen værd brøken at bekræfte eller benægte dette. Vi må holde os til overleveringen. (Titus Livius)

Og selv om han skrev på en tid hvor troen på undere begyndte at dale, sagde han at han ikke af den grund ville undlade at medtage og nedfælde de ting i sine *Annaler*, som så mange udmærkede mennesker havde troet på med så stor ærbøddighed for fortiden. Det er fint udtrykt. Må vi bede om historien sådan som de modtager den i stedet for sådan som de vurderer den.

Jeg, der er konge over det emne jeg behandler og som ikke skylder nogen regnskab for noget, tror alligevel ikke på alt hvad jeg selv siger. Jeg vover mig ofte frem med nogle åndrigheder som jeg ikke føler mig helt tryk ved, og nogle verbale spidsfindigheder som jeg må ryste på hovedet ad, men jeg lader dem få chancen. Jeg har bemærket at andre berømmes for den slags. Og det er jo ikke kun mig der skal bedømme det. Jeg viser mig selv stående og liggende, forfra og bagfra, fra højre og venstre, i alle mine naturlige stillinger. Selv mennesker der har lige gode åndsevner bruger dem jo ikke altid på samme måde og har ikke altid samme smag.

Det var i store – og temmelig uklare – træk, hvad min hukommelse havde at sige om den sag. Alle generelle vurderinger er vage og ufuldkomne.

Kapitel 9

Om livets forfængelighed

Man kan vel næppe forestille sig et tydeligere eksempel på emnet end at bruge tid på at skrive om noget så betydningsløst! De guddommelige ord der er blevet sagt om det* burde alle tænkende mennesker til stadighed have for øje og tænke nøje over.

Er der mon nogen der ikke kan se at jeg har valgt en vej som jeg uden ophør og uden møje vil følge så længe der er blæk og papir i verden? Jeg

* Prædikereens Bog I,2. „Forfængelighed, forfængelighed, alt er forfængelighed“, dvs. tomhed, intethed, betydningsløshed, meningsløshed

kan ikke føre protokol over mit liv på grundlag af mine handlinger, for skæbnen har anbragt dem på for lavt et niveau, så jeg bruger i stedet mine tanker. Jeg har også truffet en adelsmand der kun berettede om sit liv ved hjælp af mavens funktioner – i hans hjem kunne man se bækkener fra syv-otte dage udstillet på rad og række. Det var nu engang hans studier og stof til eftertanke. Alle andre emner fyldte ham med væmmelse.

Dette her er, lidt pænere præsenteret, en gammel ånds ekskrementer, snart hårde, snart tynde, og altid ufuldstændigt fordøjet. Og hvornår bliver jeg mon færdig med at skildre mine tanker der altid er på farten og evigt skiftende, uanset hvad de falder over, når Didymos fyldte seks tusind bøger med lutter grammatik? Hvad kan snak ikke blive til, når hakken og stammen og løsning af tungebåndet begravede verden under så uhyrlige bunker af bind? Så mange ord bare om ord! Ak, Pythagoras, hvorfor afværgede du ikke den stormflod?

En mand fra Antikkens tid, en vis Galba, blev bebrejdet for at leve i virksomhed. Hertil svarede han at enhver måtte stå til regnskab for sine handlinger, ikke for sin fritid. Han tog fejl, for retfærdigheden har også kendskab til dem der holder fri og revselsesret over dem.

Men der burde også være en lov der lagde bånd på udelige og unyttige skribenter, som på vagabonder og dagdrivere. Så ville jeg og hundreder af andre blive forvist fra folkets hænder. Jeg mener det skam i ramme alvor! Skrivekløe er åbenbart et symptom på en tid der er gået over gevind. Hvornår har vi skrevet så meget som siden borgerkrigenes begyndelse? Eller romerne så meget som i deres forfaldstid? Rent bortset fra at åndelig fornøjelse ikke er ensbetydende med voksende besindelse i et samfund, så opstår denne virksomme beskæftigelse af den omstændighed at folk tager for afslappet på deres pligt, og at de skulker.

Vi bidrager hver især til tidernes forfærd, nogle med forræderi, andre med uretfærdighed, ugudelighed, tyranni, griskhed og grusomhed, efter som de er de mægtigste. De svageste bidrager med dumhed, tant og virksomhed, og dem hører jeg til. Det virker som om ligegyldighedernes og bagatelernes time er inde når ulykkerne er over os. I en tid hvor onde gerninger er hverdagskost er det næsten prisværdigt at gøre noget der bare er unyttigt. Jeg trøster mig med at jeg er en af de sidste det vil blive nødvendigt at pågribe. Mens de tager sig af de mest presserende tilfælde kan jeg nå at forbedre mig. Jeg synes nemlig det ville stride mod al sund fornuft at slå ned på småforseelser når det vrimler med store. Da en